

УДК 343.291

О. П. Горох, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри галузевих правових наук Національного університету «Києво-Могилянська академія», м. Київ

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ МЕЖ ПЕРЕБІГУ СТРОКІВ ДАВНОСТІ ПРИТЯГНЕННЯ ДО КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

У статті досліджено правила обчислення перебігу строків давності притягнення до кримінальної відповідальності (ст. 49, ч. 5 ст. 74 КК України). Запропоновані шляхи вдосконалення кримінального закону.

Ключові слова: обчислення перебігу строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, звільнення від кримінальної відповідальності.

У Кримінальному кодексі України (далі – КК) встановлено обмеження щодо можливості держави притягнути винуватого до кримінальної відповідальності та застосувати до нього покарання певними строками давності вчинення злочину (ст. 49 та ч. 5 ст. 74 КК відповідно) або виконання обвинувального вироку суду (ст. 80 КК). Це пов'язано із втратою особою внаслідок давності суспільної небезпечності та недоцільністю призначення або виконання покарання.

Постановка проблеми. Підставою для звільнення від кримінальної відповідальності (ст. 49) чи покарання (ч. 5 ст. 74 КК) є сприятливий вплив певного строку давності з дня вчинення особою злочину певної тяжкості до набрання чинності обвинувальним вироком суду, яким її засуджено за вчинений злочин.

Строки давності диференційовані законодавцем залежно від ступеня тяжкості вчиненого злочину: чим більший ступінь тяжкості злочину, тим більш тривалим є строк давності притягнення до кримінальної відповідальності. У пп. 1–5 ч. 1, ч. 2 ст. 49 КК встановлено певні строки такої давності.

У визначенні впливу строку давності важливе прикладне значення має правильне встановлення його початкового та кінцевого моментів. Необхідно зазначити, що у КК України правила обчис-

лення перебігу строків давності не визначені. У Кримінальному процесуальному кодексі України питання щодо процесуальних строків вирішується щодо строків, установлених *виключно* цим Кодексом (ст. 115 КПК). Невирішеність питання про *початковий та кінцевий моменти* обчислення перебігу строків давності у законодавстві призвела до неоднозначного вирішення цього питання в юридичній літературі та судовій практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання обчислення перебігу строків давності притягнення до кримінальної відповідальності у вітчизняній кримінально-правовій доктрині досліджувалися, зокрема, Ю. В. Бауліним, О. О. Дудоровим, О. О. Житним, Є. О. Письменським, В. В. Скибицьким. Однак у дослідженнях вітчизняних криміналістів проблеми обчислення перебігу давнісних строків не отримали однозначного вирішення. Подібна ситуація спостерігається й у дослідженнях російських колег.

Формулювання мети. Отже, метою цієї статті є висвітлення шляхів удосконалення законодавчої конструкції про обчислення перебігу строків давності притягнення до кримінальної відповідальності.

Викладення основного матеріалу. Відповідно до ч. 4 ст. 4 КК часом вчинення злочину визнається час вчинення особою передбаченої законом про кримінальну відповідальність дії або бездіяльності. Вивчення юридичної літератури та судової практики з цього питання дозволяє нам на цьому етапі дослідження погодитися з тим, що для злочинів з *матеріальним і формальним* складом вплив строку давності починається з дня завершення суспільно небезпечного діяння (дії або бездіяльності), передбаченого законом про кримінальну відповідальність. Для *триваючих* злочинів такий строк має обчислюватися з дня фактичного припинення дії або бездіяльності з волі або всупереч волі особи (зокрема, з дня явки із зізнанням, затримання). У свою чергу, для *продовжуваних* злочинів – із дня вчинення останнього тотожного діяння з числа тих, що об'єднані єдиним злочинним наміром і складають один одиничний злочин. Початком обчислення давнісних строків *при попередній злочинній діяльності* слід вважати день, коли були припинені або не вдалися підготовчі дії чи злочин не був доведений до кінця з при-

чин, що не залежали від волі винного. За *співучасті* початковим вважається день, у якому була завершена та роль, що виконував конкретний співучасник, а не день вчинення злочину виконавцем¹.

Водночас не менш дискусійним у кримінально-правовій доктрині є питання про те, з якого початкового моменту необхідно обраховувати давнісний строк. Одні юристи вважають, що початковий момент обліку строку давності притягнення до кримінальної відповідальності збігається з днем вчинення злочину². Якщо, наприклад, крадіжка, передбачена ч. 1 ст. 185 КК, була вчинена 1 січня 2013 р., то сплив строку давності має починатися з 1 січня 2013 р. Цю позицію розділяє, до речі, і Верховний Суд України.

Так, вироком Мелітопольського міськрайонного суду Запорізької області від 1 березня 2007 р. О. засуджено за вчинення 5 червня 2005 р. злочину, передбаченого ч. 1 ст. 125 КК, до 510 грн штрафу. Ухвалою Апеляційного суду Запорізької області від 6 червня 2007 р. вирок щодо О. залишено без зміни. Однак ухвалою Колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 9 жовтня 2008 р. вирок суду першої інстанції та ухвалу суду апеляційної інстанції змінено: на підставі ч. 5 ст. 74 КК винуватого О. звільнено від покарання, призначеного за ч. 1 ст. 125 КК, у зв'язку із закінченням строків давності кримінальної відповідальності. Підставою для ухвалення такого рішення касаційним судом стало те, що апеляційний суд безпідставно, не врахувавши положень ст. 49 КК України, не звільнив О. від призначеного судом першої інстанції покарання, оскільки із дня вчинення ним злочину невеликої тяжкості, за який призначено покарання менш суворе, ніж обмежен-

¹ Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія / Ю. В. Баулін. – К. : Атіка, 2004. – С. 162.

² Келина С. Г. Теоретические вопросы освобождения от уголовной ответственности : монография / С. Г. Келина. – М. : Наука, 1974. – С. 208–209; Курс уголовного права. Общая часть. Т. 2 : Учение о наказании / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – М. : Зерцало, 1999. – С. 193; Энциклопедия уголовного права. Т. 10 : Освобождение от уголовной ответственности и наказания. – СПб. : Изд. проф. Малинина, 2008. – С. 350; Маликов С. В. Сроки в уголовном праве России: понятие, виды, характеристика : монография / С. В. Маликов ; под ред. А. И. Чучаева. – М. : Проспект, 2009. – С. 59; Головчак М. М. Строки давності у кримінальному законодавстві України та окремих зарубіжних країн / М. М. Головчак // Часоп. Київ. ун-ту права. – 2013. – №2. – С. 320.

ня волі, і до дня набрання вироком законної сили минуло 2 роки¹. Наведений приклад наочно демонструє, що Верховний Суд України у справі О. перебіг давнісного строку обчислював саме із дня вчинення О. злочину – з 5 червня 2005 р., який сплинув 5 червня 2008 р. (інакше касаційним судом не було б скасовано ухвалу апеляційного суду).

Водночас інші правники глибоко переконані в тому, що таким моментом є перша секунда доби, яка настає після вчинення злочину². Зокрема, Ю. В. Баулін пише: «Початковий момент строку давності обчислюється з першої секунди доби, яка настає після доби, протягом якої був вчинений злочин. Так, якщо, наприклад, крадіжка, передбачена ч. 1 ст. 185 КК, була вчинена 2 вересня 2002 р. о 15 год, то сплив строку давності починається з першої секунди 3 вересня 2002 р.»³.

Видається, що обидві наведені позиції по-своєму є резонними. Так, якщо, наприклад, особа вчинила злочин 1 січня 2013 р. о 00 год 01 хв, то обчислення давнісного строку лише через добу з 0 год 2 січня 2013 р. є явно несправедливим. У свою чергу, якщо особа вчинила злочин 1 січня 2013 р. о 23 год 59 хв, то обчислення такого строку з початку доби 1 січня 2013 р. також є недоцільним, оскільки злочин є по суті ще не вчиненим.

Цікавим буде зазначити про те, що згідно з ч. 5 ст. 115 КПК при обчисленні строків днями та місяцями не береться до уваги той

¹ Архів Верховного Суду України. Справа № 5-2917км08.

² Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України : у 2 т. Т. 1 / за заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, Є. В. Фесенка. – 3-ге вид, переробл. та допов. – К. : Алерта : КНТ : Центр учб. л-ри, 2009. – С. 138; Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та допов. – К. : Юрид. думка, 2012. – С. 149; Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 : Загальна частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. – С. 195; Узагальнення практики звільнення від кримінальної відповідальності, покарання та його відбування через закінчення строків давності. Советський районний суд Автономної Республіки Крим [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/41209zagalnennya_praktiki_zviltennya_vid_kriminalnoi_vidpovid.html. – Заголовок з екрана.

³ Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія / Ю. В. Баулін. – К. : Атіка, 2004. – С. 162.

день, від якого починається строк. Однак далі у законі зроблене застереження, що це правило «працює» за винятком випадків обчислення строків тримання під вартою, проведення стаціонарної психіатричної експертизи, до яких зараховується неробочий час та які обчислюються з *моменту фактичного* затримання, взяття під варту чи поміщення до відповідного медичного закладу. Очевидно, що цей виняток є цілком виправданим, оскільки стосується права людини на свободу.

Вважаємо, що аналогічний підхід має використовуватися і при обчисленні перебігу строків давності притягнення до кримінальної відповідальності. Адже це питання стосується можливості притягнення до кримінальної відповідальності у зв'язку з учиненим злочином у цілому. Тому строки давності, передбачені ст. 49 КК, мають обчислюватися *не з наступної доби, яка настає після вчинення злочину* (як вважають більшість українських юристів), а з *моменту фактичного вчинення злочину*.

Момент фактичного вчинення злочину визначається часом його вчинення (він відповідно до п. 1 ст. 91 КПК є однією з обставин, що підлягають доказуванню). Так, якщо, наприклад, крадіжка, передбачена ч. 1 ст. 185 КК, була вчинена 1 січня 2013 р. о 13 год 00 хв, то перебіг строку давності притягнення до кримінальної відповідальності має обчислюватися з першої секунди після настання 13 год 00 хв 1 січня 2013 р. Безумовно, що при визначенні часу вчинення злочину мають бути враховані і відмінність у часових поясах.

Якщо в ході досудового розслідування або розгляду справи судом не вдалося можливим установити час вчинення злочину, то строк давності притягнення до кримінальної відповідальності має обчислюватися з першої секунди доби, яка настає після вчинення злочину.

Аналогічний підхід, вважаємо, має використовуватися і при визначенні *кінцевого моменту* спливу строків давності, установлених у ст. 49 КК. Він має визначатися з урахуванням того, що його початковий момент обраховується з моменту фактичного вчинення злочину. Так, якщо наприклад, початком спливу строків давності за вчинену крадіжку (ч. 1 ст. 185 КК) визначена перша секунда 13 год 00 хв 1 січня 2013 р., то кінцевим моментом спливу трирічного давнісного строку є остання секунда 14 год 59 хв 1 січня 2016 р.

Якщо ж строк давності кримінальної відповідальності обчислювався з першої секунди доби, яка настає після дня вчинення злочину (у випадку невстановлення точного або приблизного часу вчинення злочину), то *кінцевим моментом* спливу строків давності, установлених у ст. 49 КК, слід вважати останню секунду 24 години останньої доби відповідного року.

Вважаємо, що реалізувати запропоновані положення у судовій практиці не складно. У журналі судового засідання зазначається день і час (до секунд) початку та закінчення судового засідання (п. 3 ч. 1 ст. 108 КПК). Ці відомості відображаються також за допомогою технічних засобів (ст. 107 КПК).

Водночас з метою уникнення неоднозначного застосування кримінального закону в судовій практиці ч. 1 ст. 49 КК варто доповнити таким положенням: «Строки давності притягнення до кримінальної відповідальності обчислюються з моменту фактичного вчинення злочину. Якщо момент вчинення злочину встановити не вдалося, то ці строки обчислюються з першої секунди доби, яка настає після вчинення злочину».

У разі вирішення судом питання про звільнення від покарання у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності (ч. 5 ст. 74 КК) певний строк давності має спливати до набрання законної сили обвинувальним вироком суду.

За змістом ч. 3 ст. 349, ч. 1 ст. 354, ч. 1 ст. 386, ст. 401 КПК 1960 р. обвинувальний вирок місцевого суду набирає законної сили після закінчення строку на подання апеляції (15-ти днів), а вирок апеляційного суду – після закінчення строку на подання касаційної скарги (протягом одного місяця), якщо його не було оскаржено. У разі подання апеляції чи касаційної скарги вирок, якщо його не було скасовано, набирає законної сили після розгляду справи відповідно апеляційною чи касаційною інстанцією, якщо інше не передбачено КПК.

Відповідно до ст. 532 КПК 2012 р. обвинувальний вирок суду першої інстанції набирає законної сили після закінчення строку подання апеляційної скарги, встановленого цим Кодексом, якщо таку скаргу не було подано. Згідно з п. 2 ч. 2 ст. 395 КПК 2012 р. апеляційна скарга на вирок суду, якщо інше не передбачено Кримі-

нальним процесуальним кодексом, може бути подана протягом 30-ти днів.

У разі подання апеляційної скарги судове рішення, якщо його не скасовано, набуває законної сили після ухвалення рішення судом апеляційної інстанції. Якщо строк апеляційного оскарження буде поновлено, вважається, що вирок суду не набрав законної сили (частини 2–3 ст. 532 КПК 2012 р.). Якщо обвинувальний вирок суду набрав законної сили, то особа вважається такою, що піддана законному засудженню за вчинений нею раніше злочин.

У судовій практиці неоднозначно вирішується питання про те, яке має рішення прийняти суд апеляційної чи касаційної інстанції у випадку, коли підстави звільнення від кримінальної відповідальності не існували на момент судового розгляду справи, а виникли через значний проміжок часу після постановлення вироку судом першої інстанції. Так, нерідкими є випадки, коли апеляційні суди, залишаючи вирок судів першої інстанції без змін, невиправдано ігнорують положення ст. 49, ч. 5 ст. 74 КК і не звільняють осіб від покарання у зв'язку із закінченням строків давності, хоча для цього були всі законні підстави. Наприклад, вирок Житомирського районного суду Житомирської області від 29 жовтня 2009 р. С. було засуджено за ч. 1 ст. 286 КК до штрафу в розмірі 1 700 грн із позбавленням права керувати транспортним засобом на 3 роки. Ухвалою апеляційного суду Житомирської області від 22 грудня 2009 р. цей вирок залишено без змін. Змінюючи зазначені вище вирок суду першої інстанції та ухвалу суду апеляційної інстанції, Колегія суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України встановила: злочин, передбачений ч. 1 ст. 286 КК, С. вчинив 14 грудня 2006 р., а вирок за цей злочин набрав законної сили 22 грудня 2009 р., тобто коли минули строки давності застосування закону про кримінальну відповідальність за вчинення цього діяння.

Ураховуючи, що підстави звільнення від кримінальної відповідальності не існували на момент судового розгляду справи, а виникли через значний проміжок часу після постановлення вироку судом першої інстанції, ухвалою Колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 27 липня 2010 р. С. на підставі ч. 5 ст. 74, п. 2 ч. 1 ст. 49 КК був звільнений

від покарання¹. Допускають аналогічні помилки при ухваленні своїх рішень апеляційні суди й інших областей, зокрема Донецької, Івано-Франківської, Рівненської, Харківської, Херсонської.

Наявність таких помилок у судовій практиці не в останню чергу пов'язана з тим, що законодавець у ч. 5 ст. 74 КК використав зворот «особа *може бути* (курсив мій. – О. Г.) за вироком суду звільнена від покарання». Мабуть, окремі судді вважають, що цей вид звільнення від покарання є факультативним. Така редакція закону, до речі, дозволила окремим науковцям, зокрема Є. О. Письменському, висловити думку про те, що, на відміну від звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання за ч. 5 ст. 74 КК є правом, а не обов'язком суду².

Однак із такою позицією ми погодитися не можемо. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК) є обов'язковим видом звільнення. Тому звільнення від покарання за ч. 5 ст. 74 КК, в якій законодавцем зроблене безпосереднє відсилання до ст. 49 КК, не може бути факультативним видом звільнення. Вважаємо, що за чинної редакції ч. 5 ст. 74 КК суд має не буквально тлумачити закон, а застосовувати системне тлумачення. Суд має враховувати, що вплив певного давнісного строку, передбаченого у ст. 49 КК, є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності в цілому (кримінальна відповідальність не може бути застосована з моменту закінчення певного давнісного строку взагалі). Отже, у разі встановлення підстав, передбачених ст. 49 КК, суд зобов'язаний звільнити особу від покарання за ч. 5 ст. 74 КК.

Водночас із метою недопущення помилок у судовій практиці пропонуємо змінити ч. 5 ст. 74 КК, виклавши її зміст у такій, наприклад, редакції: «Особа також за вироком суду звільняється від покарання на підставах, передбачених статтею 49 цього Кодексу».

Висновки. Насамкінець зазначимо, що у цій публікації висловлено авторський погляд на вирішення дискусійного питання про

¹ Архів Верховного Суду України. Справа № 5-2347км10.

² Письменський Є. О. Звільнення від покарання та його відбування: проблеми кримінального законодавства та практики його застосування : монографія / Є. О. Письменський ; наук. ред. О. О. Дудоров. – Луганськ : ТОВ «Віртуальна реальність», 2011. – С. 81.

правила обчислення перебігу строків давності притягнення до кримінальної відповідальності. Безумовно, що запропонований авторський підхід потребує подальшого наукового вивчення та апробації судовою практикою.

В статъе исследованы правила исчисления течения сроков давности привлечения к уголовной ответственности (ст. 49, ч. 5 ст. 74 УК Украины). Предложены пути совершенствования уголовного закона.

The article is researched rules of calculation of a current of limitation periods of criminal prosecution (Art. 49, p. 5 Art. 74 of Criminal code of Ukraine). Ways of improvement of the criminal law are offered.

Рекомендовано до опублікування на засіданні кафедри галузевих правових наук Національного університету «Києво-Могилянська академія» (протокол №6-13/14 від 23 грудня 2013 р.).

Рецензент – доктор юридичних наук, професор А. А. Музика.